

Рецензію
отримано 14.11.2023
Голова редакції
спеціалізованої вченої ради
ФФ 26.133.043
Філологія, проф. ВІНТОНІВ М.О.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.049
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка
доктору філологічних наук, професору,
завідувачу кафедри української мови
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Михайлу ВІНТОНІВУ

Рецензія

Видайчук Тетяни Леонідівни, кандидата філологічних наук, доцента, доцента кафедри української мови Факультету української філології, культури і мистецтва Київського університету імені Бориса Грінченка **на дисертаційну роботу Шуленка Олександра Сергійовича «Фразеологізми з компонентом орнітономеном у сучасній українській мові: структурно-семантичні і етнолінгвістичні особливості»**, подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність дослідження.

Дослідження фразеології української мови дає змогу сформуванню цілісного уявлення про носіїв мови, про історію народу, його побут і світогляд. У фразеологічному фонді багатьох мов чільне місце посідають фразеологізми, компонентами структури яких є найменування птахів – орнітономени, а такий пласт лексики є найдавнішим. Людина протягом віків співіснувала зі світом птахів, спостерігала за їх поведінкою, зовнішнім виглядом, тому цілком природними є намагання пояснити аспекти людського буття через порівняння з життям птахів. Саме тому ґрунтовне тлумачення семантики, структури, особливостей функціонування фразеологізмів з компонентом орнітономеном, визначення критеріїв класифікації таких фразеологізмів, їх семантичних класів та структурних особливостей дасть змогу з'ясувати еволюційні процеси у фразеологічному фонді української

мови, встановити активність функціонування аналізованих фразеологічних одиниць у сучасному комунікативному просторі.

Водночас орнітономени у структурі фразеологізмів і самі фразеологізми є носіями етнокультурної інформації. Звернення до етнокультурної дійсності у вивченні мовних одиниць, зокрема етнофразеології, є одним із пріоритетних напрямків розвитку сучасної етнологістики. Дослідження фразеологізмів з позицій антропоцентризму уможлиблює розкриття проблем об'єктивації культури народу у фразеології.

З огляду на це рецензована дисертаційна робота Олександра Шуленка «Фразеологізми з компонентом-орнітономеном у сучасній українській мові: структурно-семантичні і етнологістичні особливості» виконана з поєднанням згаданих вище традиційних і новітніх підходів у дослідженні фразеологічних одиниць, що відповідає сучасним тенденціям лінгвістичних пошуків. Отож подана до захисту дисертація потрібна й актуальна.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Уперше в українській лінгвістиці дослідницька увага припала на фразеологізми, компонентами яких є орнітономени. До цього часу увагу дослідників привертала переважно фразеологізми з компонентами зоонімами у цілому.

Новизна рецензованого дослідження також визначається комплексним характером наукового пошуку: у дисертації запропоновано семантичну і структурну класифікації фразеологізмів, компонентами яких є назви птахів, подано характеристику аналізованих фразеологізмів з позицій етнологістики, тобто в межах координат «мова – культура – етнос».

3. Теоретичне та практичне значення результатів дисертації.

Рецензована дисертація сприяє формуванню досконалого знання про фразеологічний пласт української мови, поглиблює наукову базу для

вивчення фразеологізмів із компонентами назвами тварин у цілому, та з назвами птахів зокрема.

Практичне значення результатів проведеного дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані як теоретико-практична основа міждисциплінарних наукових пошуків у межах лінгвістичних галузей, а саме лексикології і фразеології української мови, української лексикографії, етнолінгвістики і лінгвокультурології. Матеріали дисертації можуть бути використані у процесі лінгвістичної підготовки фахівців з української філології у закладах вищої освіти.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження базується на належному науковому аналізі та творчому опрацюванні 274 позицій наукової літератури, серед яких монографії, дисертації, публікації у періодичних виданнях, матеріали наукових конференцій, що сприяло зміцненню теоретичного підґрунтя виконаної дисертації. Уважаємо, що фактологічна база дисертаційної праці є репрезентативною і достатньою. Дисертантом проаналізовано 1561 фразеологізм, який містить компоненти-орнітономени (це назви диких і свійських тварин), що, імовірно, вперше зібрані в одній науковій праці. Здійснена семантична характеристика фразеологізмів сучасної української мови із назвами птахів, традиційна детальна структурно-морфологічна класифікація орнітофразеологізмів з виразним узагальненням у вигляді кількісних підрахунків, виокремлені акценти функціонально-стилістичного вживання таких одиниць. Олександр Шуленок сумлінно опрацював лексикографічні джерела та фрагменти медійного, художнього і розмовного дискурсів, методом суцільної вибірки зібрав і дослідив значний за обсягом цікавий і переконливий ілюстративний матеріал.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, не викликає заперечень.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння методологією.

Визначені у дисертації завдання здобувач зреалізувала на належному науковому рівні, про це свідчить логічний, послідовний, продуманий виклад. До переваг роботи можна, без сумніву, віднести ретельність і скрупульозність дослідження мовного матеріалу. Особливо імпонує той факт, що Олександр Шуленок виконав розрахунки та нерідко наводить відсоткові співвідношення, що робить його дослідження більш конкретним і зрозумілим. Праця налічує чисельну кількість таблиць, які покращують візуальне сприйняття й підкреслюють певні аспекти дисертації.

Застосована методологія дала можливість дисертанту зробити обґрунтовані та об'єктивні висновки, а математично-статистичні підрахунки сприяли увиразненню результатів дослідження.

Дисертаційну роботу здійснено відповідно до наукової теми Київського університету імені Бориса Грінченка «Розвиток європейських мов і літератур в контексті міжкультурної комунікації», номер державної реєстрації 0116U006607, термін виконання 2019–2023 рр. Тему дисертації затверджено Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 10 від «28» листопада 2019 р.; протокол № 7 від «31» серпня 2023 р.), Науковою радою Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України (протокол № 4 від «26» грудня 2019 р.).

6. Апробація результатів дослідження.

Отримані результати дослідження висвітлено у 8 одноосібних наукових публікаціях, з-поміж яких 4 – у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, що відповідає пунктам 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 №44).

Усі публікації Олександра Шуленка, їх авторитетна і фахова апробація під час виступів на наукових конференціях (м. Кривий Ріг, м. Київ, м. Запоріжжя, м. Глухів, м. Варшава, м. Львів, м. Харків – у 2020–2023 рр.) відбивають визначені автором ідеї, проаналізований матеріал і висновки.

7. Структура та зміст дисертації.

Олександр Шуленок структурує свою працю відповідно до встановлених вимог побудови дисертації. Зокрема у вступній частині, окрім актуальності, чітко формулює мету, завдання, правильно визначає предмет і об'єкт дослідження, окреслює джерельну базу. Авторську концепцію побудови дослідження вияскравлює логічно та вмотивовано сформульована наукова новизна, яка дає змогу зрозуміти, що дисертація міститиме чіткий алгоритм розв'язання поставлених завдань.

Не порушує традицій структурування праць дисертаційного жанру перший розділ, у якому обґрунтовано теоретичні засади дослідження. Зокрема фразеологізм потрактовано як стійку мовну конструкцію, побудовану відповідно до моделі словосполучення або речення, та таку, що використовуються в різних мовних ситуаціях (с. 27). У розділі також визначено специфіку фразеологізмів з компонентом орнітономеном, особливості їх функціонування та вагомість вивчення під кутом зору етнолінгвістики.

У другому розділі представлено класифікацію орнітофразеологізмів за опорним компонентом, на основі семантичної подібності виокремлено фразеотематичні групи і підгрупи, запропоновано класифікацію за структурно-морфологічними характеристиками.

Третій розділ присвячено висвітленню етнолінгвістичних особливостей назв диких і свійських птахів у складі фразеологізмів української мови, зокрема проаналізовано етносимволіку назв окремих птахів в українській лінгвокультурі, зв'язок матеріальної і духовної культури українців із виникненням і функціонуванням фразеологізмів з компонентом

орнітономеном, здійснено спробу аналізу когнітивних актів об'єктивації дійсності і культури народу у фразеологічних одиницях.

Загальні висновки об'єктивно ґрунтуються на результатах дослідження, викладених у розділах, і, своєю чергою, поширюють їх зміст і вагу в контексті висунутих автором положень.

Робота істотно виграє завдяки чисельним таблицям, що часто є узагальненнями здійснених Олександром Шуленком кількісних підрахунків, які покращують візуальне сприйняття матеріалу й певних положень дисертації.

8. Дотримання академічної доброчесності.

Висловлені у дисертації положення та ідеї є самостійними, оригінальними і продуманими. Аналіз тексту дисертації уможливорює констатацію дотримання автором вимог академічної доброчесності. Фактів наявності текстових запозичень і порушень принципів академічної доброчесності не встановлено.

9. Дискусійні положення дисертації та зауваження.

Дисертаційна праця Олександра Шуленка позначена скрупульозністю добору матеріалу для дослідження, системним підходом і послідовністю наукових інтерпретацій аналізованих фразеологізмів, компонентами яких є назви птахів. Дисертація будить думку, спонукає до дискусії, проте, на наш погляд, певні положення потребують уточнень і пояснень.

1. При викладі результатів дослідження дисертантові варто було би подбати про упорядкування термінів, які використовуватимуться. На нашу думку, тексту дисертації бракує визначення вживаного терміна *орнітофразеологізм*, на який у рецензованій дисертації натрапляємо вперше. Також вважаємо, що варто було би умотивувати послуговування терміном *орнітономен*, адже чимало дослідників надають перевагу терміну *орнітонім*. Вважаємо, що текст дисертації містить неумотивовані синонімічні

взаємозаміни термінів *номен – орнітономен – назва – компонент*: номен *ворона* (с. 63), номен *сова* (с. 64), номен *зозуля* (с. 65), орнітономен *сорока* (с. 63), орнітономен *соловей (соловейко)* (с. 65), назва *журавель* (с. 67), назва *синиця* (с. 70), назви *лелека (чорногуз; бусел; аїст; бусень; боціон; бузько; бузьок* (с. 71), компонент *зозуля* (с. 64), компонент *сокіл* (с. 66), компонент *сич* (с. 69). При науковому вивченні явища одного порядку, які перебувають у фокусі дослідження, варто називати одним терміном.

2. Вважаємо, що перший розділ переобтяжений поясненнями про фразеологію як галузь лінгвістичного дослідження (с. 28–31), тобто інформацією, що добре відома академічній спільноті та такою, яка не містить власних міркувань дисертанта. А описані новітні аспекти вивчення фразеологічних одиниць варто було би викласти у тій частині дисертації, яка стосується перспектив дослідження.

3. Викликають застереження покликання на навчальні посібники та підручники у першому (теоретичному) розділі дисертації. У навчальній літературі майже завжди викладено інформацію, яка вже є в науковій літературі.

4. На нашу думку, п.3.3. рецензованої дисертації потребував глибшого осмислення процесів вторинної номінації та порівнянь, які виявляються у фразеологізмах, компонентом яких є назви птахів. Метафора і метонімія як дієві засоби формування картини світу ґрунтується на процедурі переосмислення значення певної мовної одиниці. Процес формування метафор, метонімії і порівнянь є насамперед мисленнєвим фактом і лише потім мовним, він передбачає пошук певних аналогій і подібностей між різними явищами дійсності. Загалом вторинні номінації мають властивість створювати смислові зв'язки, відмінні від тих, які вже набули стандартного вираження. Вважаємо, що доречним було би застосування до відповідного матеріалу процедур аналізу когнітивної метафори і когнітивної метонімії. Такі процедури уможливили би не лише окреслення нових семантичних просторів у результаті перенесення значень, а й встановлення моделей і схем

перенесення цих значень. Отримані дані увиразнили би особливості об'єктивації української етнокультури фразеологічними засобами.

5. Вважаємо, що компонентний аналіз у дисертації міг бути застосований послідовніше, не лише для з'ясування семантичних класів фразеологізмів та при аналізі модифікацій фразеологізмів, а й для дослідження метафоричних і метонімічних перенесень та порівнянь, адже семантичний механізм утворення метафори і метонімії полягає передовсім у послабленні ролі інтеграційної семи (її згасанні) в межах структури значення лексичної одиниці й натомість активізації диференційної або потенційної семи, а семантичний механізм утворення порівняння – у посиленні інтегральної семи. Такий аналіз більшою мірою, на нашу думку, оприявнив етнолінгвістичні особливості досліджуваних одиниць.

Висловлені коментарі, поради й зауваження не є категоричними. Позиції й переконання Олександра Шуленка мають право на відстоювання під час захисту дисертації.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Текст дисертації та рівень її апробації засвідчують, що Олександр Шуленок має сформовану здатність генерувати нові наукові ідеї, застосовувати лінгвістичну методологію, володіє науковими концепціями, здатен надавати їм критичну оцінку, виокремлюючи як традиційні, так і новаторські риси. Отже, за час навчання здобутий рівень знань, умінь, навичок і компетентностей можна оцінити як належний.

11. Загальна оцінка дисертації.

Незважаючи на висловлені дискусійні положення та зауваження, варто наголосити на належному теоретичному та методологічному рівнях рецензованої праці, на її безсумнівній актуальності для сучасного мовознавства, науковій новизні та практичному значенні. Дисертація

Шуленка Олександра Сергійовича повністю відповідає вимогам МОН України до наукових праць дослідницького жанру.

Дисертація «Фразеологізми з компонентом-орнітономеном у сучасній українській мові: структурно-семантичні і етнолінгвістичні особливості» є завершеною науковою працею, у якій її автором, Шуленком Олександром Сергійовичем, отримані нові науково обґрунтовані результати.

Дисертаційна робота відповідає вимогам п. 6–9 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», а її автор Шуленок Олександр Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

доцент кафедри української мови
Факультету української філології,
культури і мистецтва
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
кандидат філологічних наук,
доцент

Власноручний підпис
Видайчук Т. (підпис)
Засвідчую
Трубіг, ораб, В.К.
Л.Малітько (підпис)

Тетяна ВИДАЙЧУК